

Store offiserer — store politikere

Kåserende betraktninger

Av oberstløytnant cand. philos. Anton Olstad.

Krig er politikk videreført med andre midler, heter det. Når, på hvilket punkt i hendelsesrekken går man fra diplomati til våpenbruk? Eller gjør seg klar til å bruke våpen? Mobilisering er ikke *automatisk* krig, men klargjøring for det tilfelle at krig skulle bli nødvendig. Men da den første verdenskrig startet, hastet det slik for et forsyningsfattig Tyskland, som hadde fienden både i vest, Frankrike, og i øst, Russland, at man måtte sette igang de militære operasjoner mot Frankrike omgående. Slå fienden i vest i et lynfelttog, for deretter å flytte tropper over mot øst og slå russerne før de hadde fått mobilisert sine kjempemessige styrker skikkelig. At den militære hensiktsmessighet å gå gjennom Belgia for å angripe Frankrike nordfra førte til den politiske utilgivelighet at Storbritannia også ble trukket med, er en erfaring å huske. For Tyskland var mobilisering nesten automatisk krig. Og når den store generalstab ville angripe gjennom Belgia, var det ingen rikskansler eller politisk myndighet som våget, enn si hadde anledning til å stanse det. Glemte var den tyske London-ambassadørs advarsler. Senere i krigen, etterat de to første, noe uheldige generalstabssjefer hadde fått nye kommandoer, ble Hindenburg-Ludendorff som militære ledere — når man ser bort fra keiseren — også politiske ledere. Det var Ludendorff som i 1918 sa at Tyskland måtte gi seg og forhandlinger innle-

des. Etterpå angret han, og i et intervju med en engelsk journalist på spørsmålet om hæren var blitt dolket i ryggen, svarte han ja. Derved skapt dolkestøtsmyten. Den var en av grunnene til kravet om betingelsesløs kapitulasjon i den annen verdenskrig. Det skulle være helt klart at også forsvaret var slått.

Hitlers generaler hadde advart mot innmarsjen i Rhinland i 1936, og mot Anschluss med Østerrike i 1938. Churchill hadde ved den anledning så lite rosende å si om de tyske panserkolonners militære verdi og fremmarsj at pansergeneralen Guderian fnysen av vrede i sine «Erinnerungen». Hitler — der böhmische Gefreiter, som Hindenburg kalte ham — tok både den militære og den politiske ledelse. I felttoget mot Sovjet ville generalene sette alt inn på å nå Moskva for å få en politisk seier, mens Hitler ville rette ho-

vedstøttet sydøstover for å sikre seg korn og olje. Hans generaler hadde også advart ham da han satte igang angrep på Polen. Hans triumfer så langt var medvirkende til at han fortsatt stolte mer på seg selv enn på de militære sakkynndige.

Hvordan stilte de allierte seg i spørsmålet om hva som skulle telle mest da våpnene var tatt i bruk, den militære sakkunnskap eller den politiske hjernetrust? Svaret på det spørsmål er i sannhet en sørgelig historie. Det var den tysk-sovjetrussiske pakt av august 1939 som ga Hitler klarsignal for angrepet på Polen, og sovjetrusserne til angrep på Finland. Det var kanskje særlig Finlandskrigen og de alliertes planer i forbindelse med den som satte vårt land i fare. Aftenpostens store militærjournalist og forsvarsvenn i de første tiår etter krigen, Leif Bøhn, pekte engang i en kronikk på at når store militære operasjoner skulle finne sted, ble det foretatt meget grundige analyser. Fagfolk arbeidet i ukevis med en omfattende studie av relevante kjennsgjerninger, fra tidevannsforskjell og temperaturforhold til forsyningsbehov et tilstrekkelig antall dager etterat operasjonen var startet. Om politiske avgjørelser kunne man neppe si det samme.

Roosevelt var en mann som hadde vunnet politisk makt ikke minst ved sin karisma, sin personlighet. Han likte mann-til-mann-samtaler, og han synes å ha stolt på «onkel Jo», Stalin, som vel ikke akkurat hadde

sjarmert seg til politisk makt. Roosevelt stilte seg til tider på Stalins side når det gjaldt å se med skepsis på «imperialisten» Churchill. Det førte til de politisk svært uheldige, for å si det pent, følger av møtene i Casablanca, Teheran, Jalta og Potsdam. I Stillehavskrigen hadde amerikanerne militært båret byrdene så å si alene. Og da de var klar til å gi Japan nådestøtte, arbeidet Washington for å få Sovjet med i krigen, uten å se hvilke militære og politiske følger det fikk.

Leif Bøhn efterlyste i sin kronikk en sivil, politisk generalstab.

Vår april-1940-historie gir skoleeksempler på manglende politisk kjennskap til den militære verden. Det må selvsagt alt sammen sees på bakgrunn av at statsministeren syntes å ha hatt vanskeligheter med å opptre som hele folkets representant og ikke bare en gruppes, at utenriksministeren mer var i de historiske teoriens enn i virkelighetens verden, at forsvarsministeren var en pen og pyntelig offiser som aldri ville opponere mot sin sjef, i dette tilfelle statsministeren, at Norge ikke hadde vært i krig siden 1814, at samfunnets syn på forsvaret mer var som det dagens «fredsmarsjerende» representerer enn hva en nøktern politisk-militær situasjonsbedømmelse ville ha ført frem til. I det siste regjeringsmøte i Oslo 9. april var nok forsvarsministeren til stede, men ingen politisk uavhengige, ansvarlige militære sjef. En forsvarsminister er ikke en uavhengig sakkyndig. Han er politisk bundet til den regjering han er medlem av. Han er, som dagens Sjaastad, nærmest forpliktet til å erklære at forsvaret er i skjønneste orden, selvom f.eks. forsvarssjefen sier at det finnes mangler.

Hvorfor var det ikke kontakt mellom regjeringen og forsvaret?

Den 8. april ga forsvarsministeren generalstaben i oppdrag å regne ut hva de forskjellige mobiliseringsalternativ ville koste! Nå etterpå kan vi overbærende undres over at man kunne forstå så lite. Idag er folk interessert i forsvaret, de slutter opp om forsvaret etc. Men det hindrer ikke vårt viktigste meningsskapende og påvirkende medium, kringkastingen med radio og TV å ha mer stoff om «fredsmarsjer», antirakett demonstrasjoner, «en time for fred», «fredsflimmer» enn forsvarsreportasjer, positive forsvarsdiskusjoner, hvorfor verneplikt. Hva ville skje hvis forsvarsministeren fikk regjeringen til å forlange full kompensasjon for arbeidsmiljølovens følger, at rakettforsvaret til flyplassene nå endelig måtte komme på plass, at avdelingene måtte få det befal som er nødvendig for at man ikke skal kaste bort tiden for de vernepliktige. Hva ville skje hvis industriministeren og forsvarsministeren sammen fikk regjeringen til å legge frem planer for en oppgaveløs skibsbyggingindustri om å bygge nye fartøyer for marinen, eller for verkstedindustrien til å bygge stridsvogner? I 1940 hadde daværende rittmester, senere general B. Christoffersen eksperimentert med motormitraljøeskadron oppsatt på halvannen tonns Opel lastebiler. Hæren hadde én liten stridsvogn. På den siste øvelsen den var med på vinteren 1940 kjørte den seg fast i sneen syd for Sognsvann. Idag har vi mange nok av dem?

Sett på bakgrunn av mellomkrigstidens forsvarsmessige forsømmeligheter og den mentalitet som hadde godtatt dette, var forsvarsministerens ønske

den 8. april om å vite hva det ville koste å mobilisere, ikke å undres over.

Hvor var de militært faglige, politisk uavhengige rådgivere da regjeringen bestemte delvis mobilisering. Hvor var deres ansvarsfølelse da de ikke visste at delvis mobilisering ikke var et åpent tiltak, men en sak med brev til den enkelte? Det påstås at Nygaardsvold gikk rundt bordet til forsvarsministeren og spurte om dette var alt man kunne få til? Hvor var utenriksministeren med tankene sine da han i et intervju på Oslo Østbanestasjon 9. april om morgenen sa at det var gått ut ordre om «ålmen» mobilisering? Og hvor var han da han samtidig sa at regjeringen nå skulle ta sete i Hamar. Var han fremdeles opptatt med den britiske mineleggingen 8. april, den som hadde tatt mesteparten av hans oppmerksomhet den dagen? Da han ved 4-5-tiden om morgenen på regjeringens vegne hadde avslått den tyske sendemanns krav, hadde han jo sogar sagt at «der Kampf ist bereits im Gange!»

Vel fremme på Hamar ble det satt et stortingsmøte til gjensidig orientering. Det ble hevet kl. 13.35. Deretter ble det holdt statsråd med Kongen. Kl. 12.40 hadde den tyske sendemann, dr. Bräuer, gjennom en ekspedisjonssjef i Utenriksdepartementet rettet en henvendelse som gikk ut på at norsk motstand var fullstendig meningsløs og at Danmark hadde godtatt de tyske krav og «forståelsesfullt stillt sin nøytralitet under Tysklands beskyttelse.» Dette ble oppfattet som ønske om forhandlinger, og det gikk man, omenn enkelte, som Hambro noe nølende, med på å ta opp. I det stortingsmøte som begynte kl. 18.00, og som ble avbrutt etter melding om at tyske styrker

nærmet seg, ble det vedtatt at stortinget ville drøfte underhandlinger.

Hambro, som ledet møtet, gjenga Kongens uttalelse, som viser at iallfall noen forsto situasjonen, — «har Kongen hatt den oppfatning at en underkastelse under de tyske krav i øyeblikket ikke vil bety noen sikkerhet for landet». Kongen hadde ingen tillit til at de eventuelle arrangementer man måtte komme til å treffe med de tyske befalshavere i Oslo ville bli opprettholdt etter sin formelle valør. Forsvarsministeren sa at angrepet var kommet fullstendig overraskende, og «at vi måtte ha vært fullt krigsmobilisert på forhånd hvis vi skulle kunne utrette noe der.»

På dette punkt i fremstillingen er det grunn til å spørre hvor den instans var som skulle foreta den militære og den politiske vurdering av de meldinger som vitterlig var kommet inn, og som burde ha skremt den politiske, ansvarlige stabsledelse til å handle slik som man den 9. april om eftermiddagen antok at den burde ha handlet.

Og så reiser de til Elverum, og de fleste etter en stund videre til Trysil, klare til å fortsette videre til Sverige. Den 10. april drar justisministeren til Rena for å få orientering av generalstaben, som fremdeles ikke har mottatt noen klar ordre om krig. Tvertimot, det skal jo forhandles. Og her får dette medlem av kongens råd, som forøvrig har gitt Oslos politimester ordre om at byen skal oppgis, vite nøyaktig hva det norske forsømte, ikke mobiliserte forsvar er verdt. Han reiser tilbake til regjeringen i Nybergsund og kritiserer forsvarsledelsen for defaitisme. Kommanderende general innkalles for å få avskjed.

Hvor jeg vil hen med dette

meget ubehagelige og manglende håndfasthet hos landets politiske ledelse? Vi har jo lært av 9. april, ikke sant? «Aldri mer 9. april o.s.v.!» Hvem har lært av 9. april? Krigsdeltagergenerasjonen har lært. Men den er i det alt vesentlige ute av forsvaret. Er den ute av politikken også? Når vi ser på hva tidligere tiders ledere greide å få til av forsvar i et samfunn som just ikke var preget av velferd, er det kanskje noe å lære av det.

1905 er interessant ikke bare fordi det historisk var kapittel 2 av Eidsvoldsverket I 1814, men fordi man var militært forbedret på å ta de militære konsekvenser av en politikk på kollisjonskurs. Eller mer generelt: Vårt folk var villig til å slåss for frihet og selvbestemmelsesrett. Vi hadde en politisk ledelse som forstod at det var nødvendig å holde kruttet tørt, og en forsvarsledelse med innsikt og kunnskaper nok til å følge opp.

I historisk sammenheng blir offiserer som regel ikke lagt merke til uten i krig eller krisetider. Tre ganger i dette århundre har vårt land særlig hatt bruk for dem, i 1905, i tiden 1914 til 1918 og i 1940. Man kunne vel også ta med 1948 med kommunistkuppet i Tsjekkoslovakia.

Et politisk nederlag i konsulsatsaken i 1895 dannet opptakten til 1905. Det ble klart at uten et sterkt forsvar var det nytteløst å forhandle med svenskene. Forsvarsminister fra 1893 til 1898 var oberstløytnant, senere generalløytnant C. W. E. B. Olsson. Gjenoppbyggingen av forsvaret gikk i et stort tempo. Det var særlig marinen og kystartilleriet som ble forsterket. Marinen fikk 4 panserskip, 1 jager, 28 torpedobåter og 1 kanonbåt. Kystartilleriet fikk nye festningsanlegg ved Agdenes, Bergen, kristiansand og Tønsberg.

Oscarsborg og Svelvik ble videre utbygget, og mineforsvar lagt ved Fredrikstad og Halden. Kystartilleriet ble eget våpen i 1899.

Da de nye grensefestningene ble underlagt våpnet i 1903, ble navnet endret til Festningsartilleriet. Olsson ble i 1899 den første generalinspektør og sjef for Kystartilleriet. Han ble på ny forsvarsminister i 1905, men gikk av i protest da regjeringen Michelsen ikke ville følge Georg Stangs planer om nye grensefestninger til erstatning for de som ble rasert i henhold til Karlstadoverenskomsten i 1905. I 1907 ble Olsson generalløytnant. Dette var en ren hedersgrad, en kongelig gunst, uten lønsmessige konsekvenser. I 1910 ble han Kommanderende general. Dette ble først i 1916 en egen stilling. Ved hans avskjed bevilget Stortinget ham en ærespensjon på kr. 1500. Etter den tids pengeverdi var det et pent beløp. Ialffall var det en pen tanke. General Olsson må ha hovedæren for gjenreisningen av forsvaret. Han hadde forenet det å være en dyktig politiker med å kunne sitt militære fag.

Et annet godt navn fra 1905 er Georg Stang. Kystartilleristen Stang ble i 1899 medlem av befestningskomiteen til sikring av landtilgangene til Kristiania. Man burde kanskje også idag, som dengang, legge noe mer vekt på forsvaret av hovedstaden. Hvor er den stående brigade i Sør-Norge? Det er ikke mindre bruk for den enn det er for Brigaden i Nord-Norge. Hvor er de marineenheter som skal sikre innseilingen mot Oslofjorden? Vel, nok med denne behørig digresjon. Tilbake til befestningskomiteen, hvor Stang var det dominerende medlem. Den vurderte meget inngående mulighetene for an-

grep mot Kristiania, såvel fra øst som efter en landgang på Oslofjordens begge sider. Man kunne tenke seg et angrep med landgang i Gøteborgområdet med følgende angrep også mot norsk område. Dybdeforsvaret skulle sikres ved nye grensefestninger ved Hjelmkollen ved Iddefjorden, utbygging av Fredriksten, Ørje, Dingsrud i Aurskog og to nye fort ved Kongsvinger festning. Bak disse festningene kom et stort antall stillinger for det nyopprettede posisjonsartilleri. Det dreide seg om ca. 40 faste, forberedte artilleristillinger.

I 1900 ble Stang oberstløytnant og også forsvarsminister. Stang førte en sterk kamp for sine grensefestninger og fikk Stortinget med seg. Stangs arbeid for feltartilleriet var ikke mindre viktig. Stang fikk anskaffet 132 moderne 7,5 cm kanoner, de samme som vi hadde i 1940, mer moderne enn svenskenes. Stang deltok meget aktivt i debatten om unionsbrudd, og mente at man burde skynde seg før svenskenes tok igjen det forsprang vi hadde i mitraljøser og moderne feltartilleri.

Det er alltid en spennende vurdering, å gå «to the brink of war». Etter mordet på det østerriksk-ungarske tronfølgepar i Sarajevo 28. juni 1914 mente generalstabssjefen, grev Conrad at oppgjør med Serbia var uunngåelig. Man burde ta det snarest. Han talte da angivelig som militær fagmann, selv om ikke helt elskverdige tunger sa at det egentlig ikke var som militær fagmann han var blitt generalstabssjef. Utenriksministeren, grev Berchtold vaklet, i feil retning, politikeren som ikke var god nok. Ungarns statsminister, grev Tisza, som holdt igjen så lenge som mulig og ikke ville ha noen krig, reiste i 1915 ens ærend til Wien til kei-

ser Franz Josef for å fortelle at grev Berchtold var udugelig. Franz Josef skal da ha sagt: «Ja si det endelig til ham: jeg forteller ham det hver eneste dag, men han tror meg ikke!»

Men tilbake til Stang. Han gikk ut av regjeringen i 1903, meget misfornøyd med utviklingen i forhandlingene med svenskene om eget utenriksstyre og konsulatvesen. Han ble samme år oberst og kommandant på Oscarsborg. Han ble ansett som den selvvalgte militære sjef under et mulig militært oppgjør med svenskene.

Men i Christian Michelsens regjering i 1905 var det ikke plass til venstremannen Stang. Høyremannen, generalmajor Olsson ble valgt. Som fungerende generalinspektør og sjef for Festningsartilleriet mens Olsson var forsvarsminister, fremmet Stang forslag om nye grensefestninger for de som etter 1905-forliket var nedlagt. Det gjaldt foruten i Østfold også i Trøndelag, nemlig i Stjørdalen og Verdalen. Michelsen var imot, og Olsson gikk av som forsvarsminister. Festningene ble senere bygget og fullført under første verdenskrig.

Georg Stang døde i 1907, snaut femti år gammel. Norges Bondelag stod for en storslått begravelse på Vår Frelses æreslund. Året etter ble det reist en

statue av ham ved graven. Nær Midtstuen utenfor Oslo står en bautasten, reist av Norges Bondedungdomslag. Den har innskriften:

Han ga oss mot
Han ga oss makt å gjera
Norig fritt
Stå du om Norigs fridom vakt
Det er no yrket ditt.

Siste linje er kanskje noe eienommeligg. Var det hans yrke som militær fagmann, en særdeles dyktig artillerist, eller var det hans arbeid som forsvarsminister det siktes til?

Det er verd å legge merke til at i de første vanskelige tiår av århundret er det tre offiserer, militære fagmenn, som også fremstår som dyktige, betrodde forsvarspolitikere. Var det mot denne bakgrunn regjeringen Nygaardsvold i den kritiske tid valgte en offiser til forsvarsminister? Det må isåfall være et tankekors at under krigen ble militærnektoren Oskar Torp en av de mest nøkterne og dyktigste forsvarsministere vårt land har hatt. Men tilbake til fortidens tredje, store offiser og forsvarsminister, nemlig Th. Holtfodt.

Kaptein Th. Holtfodt var medlem av befestningskomiteen som Stang hadde dominert. Han etterfulgte Stang som oberst og sjef på Oscarsborg. Han engasjerte seg i skrift og tale i debat-

VI KAN FLYTTING

La vår erfaring komme Dem til gode.

Flytting og møbeltransport.

Pakking · Transport · Assuranse · Lagring · Inn og Utland

FLYTTESPECIALISTEN

Postboks 19, 1472 Fjellhamar, Strømsvn. 6-8

1473 Skårer - Tlf. (02) 70 55 39

ten om grensefestningene før og etter 1905. I 1905 var han sjef for generalstabens mobiliseringsavdeling og militær sakkyndig for de norske forhandlere i Karlstad. I 1912 ble han generalmajor og Olssøns efterfølger som generalinspektør og sjef for Festningsartilleriet. Ved utbruddet av den første verdenskrig avløste han den nesten sytti år gamle generalmajor Keilhau som forsvarsminister, og satt i dette embede til 1919.

Vår kyst hadde også dengang stor strategisk verdi. Holtfodt mente at det viktigste var å holde fienden unna kysten. Gjennom luften kunne man jo ikke vente noe angrep dengang. Marinen var fullt mobilisert hele tiden. Alle minefelt var lagt ut. Kystfestningene hadde sterke oppsetninger og meget sterke dekningsstropper. Holtfodt var en meget sterk mann, nesten steil når det gjaldt å fremme det han mente var riktig og nødvendig, og var utvilsomt uoffisiell norgesmester i kabinettsspørsmål. Det var nødvendig med sterk rygg. Forbud for fremmede ubåter mot å opp-

holde seg i norsk territorialfarvann utløste en så sterk tysk protest at det nærmest hadde karakter av et ultimatum. Såvel Frankrike som Storbritannia tilbød da militær hjelp. Flere regjeringsmedlemmer ville ta imot, men Holtfodt avviste meget bestemt dette. Vi var sterke nok til ikke å kompromittere nøytraliteten. Unngikk vi på den måten å komme med som krigførende i den første verdenskrig?

Vi kan vel, om ordet ikke er malplassert, se med stolthet tilbake til det sterke forsvar som sikret vår frihet i den første verdenskrig. Da den annen verdenskrig kom, bant man seg opp i nøytralitet — som jo hadde vært så vellykket under den første verdenskrig. Men det fantes hverken politikere eller offiserer på topp-plan som kunne eller ville innse hva det kostet av forsvar å holde landet utenfor en krig mellom stormaktene.

I en redegjørelse til Stortinget uttalte general Holtfodt på sin karakteristiske måte: «Også våre militære forsvarsforanstaltninger var nemlig på grunn av at vår kyst direkte dannet en viktig og utsatt begrensning av krigsskueplassen på havet, gjenstand for så stor aktpågivenhet fra begge krigførende parter at noen militær teateroppstilling på og langs vår lange kyst ikke ville blitt respektert. —»

Efter tre år som generaldirektør for Norges statsbaner kom han tilbake til stillingen som generalinspektør og sjef for Festningsartilleriet. Om Holtfodts artikler og utredninger mot 20-årenes reduisering av forsvaret skrev Bjørn Vidar Gabrielsen blant annet: «Hans glassklare, usentimentale argumenter mot sikkerhetspolitisk ønsketenkning rørte ved mange tabuer. I Norge

var ikke Holtfodts realisme gangbar mynt. —»

Han ble Kommanderende general i 1927. Han døde i februar 1930, og ble efter de fortjenester han som dyktig militær fagmann og viljesterk politiker hadde ydet fedrelandet, gitt statsbegravelse. Den neste skulle bli general Otto Ruge. Man kan kanskje spørre om det var nettopp den ubøyelige styrke som general Holtfodt hadde vist i sitt arbeide som forsvarsminister, som gjorde at Nygaardsvold avsto å ta Ruge til forsvarsminister.

Holtfodt var ingen kompromissets mann. Det tjener forsåvidt ingen hensikt å drøfte om Ruge ville ha vist seg føyeligere. Da Kongen og regjeringen efter kapitulasjonen i Nord-Norge dro til England, ble det til at Ruge gikk i tysk krigsfangenskap, en i første omgang nærmest symbolsk handling, mens general Fleischer ble med til England som øverstkommanderende for de styrker man vil sette opp der. Fleischer var bare den militære fagmann. Han var den første general som under den annen verdenskrig hadde tilføyd tyskerne et nederlag. Men han var ingen politiker. Det ble hans personlige tragedie. Og ingen vet om det ikke også ble en tragedie for forsvaret. Fleischer har sin minnestein nord for Gratangen. Hans urne står i Vår Frelses æreslund.

Ruge hadde lojalt vært med på å utarbeide det fattigmannsstell av et forsvar vi fikk ved hærordningen av 1933. Noen måtte jo gjøre det. General Olsson og oberst Stang ville neppe og general Holtfodt sikkert ikke ha vært med på noe slikt. De krav man stiller til en militær sjefs evne til nøktern, logisk analyse, burde vel også kvalifisere offiseren til å være en dyktig politiker i farens stund. ■

Toro Storkjøkken
...det beste
utgangspunkt for
god mat.

Fra Toro Storkjøkken får du:
- Sauser - supper - desserter
- bulljonger - stuinger
- potetmos - ris - dietkost - kjeks
- te - innpakningsfilm - folie m.m.

Toro Storkjøkken
Norges stjerne på sitt område.

TORO
**STOR-
KJØKKEN**

Ruter & Ben AS
Toro Hærlingsmølleind.
Hesteg. 56, 5000 Bergen
Tel. 055 22 50 00

